

Jo Øvergaard

Den blide og arbeidssomme, gode naboen – hainn Helge

Foto: Jo Øvergaard.

I sitt 94. år leser Helge Nesset fortsatt uten briller. – Å de inna je var blind på det ene aue i mer enn 30 år, forteller han. Det var på den nye skytterbana til Sollia Skytterlag det skjedde. En skytter var uheldig under en hjemmevernsøvelse, løpet sprengtes på pistolen han

skjøt med. En splint gikk gjennom lueskyggen på en av Lien-tvillinga, streife kjaken på Odd, bror til Helge. Splinten rakte Helge i høyre auet. Han vart kjørt til Tynset og sydd der, men vart så godt som blind. Etter 30 år foreslo en øyелеge på St. Torfinns på Hamar at det

kunne være verdt å prøve en øye-operasjon. – Det vettu je var interessert i, sier Helge, som i dag er glad for at han prøvde. Helge var nest eldst av gutta i en stor barneflokk etter Marit og Ole, ho fra nabogarden Nørdre Moen, og han fra Midtneset. Arbeidsglede har kjennetegnet alle søsknene, ikke minst Helge. Alle fikk tidlig prøve seg med alle former for kroppsarbeid. Det måtte til om levebrødet skulle skapes ut av skog og fjell. Det vart senere Helge og hans Brynhild som tok over bureisningsbruket Nygård ved Atnbrua.

Etter folkeskula ved Atnbrua vart det snickerskule på Solvang sø'i Sollien som den eneste skolegangen.

– Fyste åre etter je sto for presten arbeidde je åt Stakston bort på Fagervoll, forteller Helge. Det var oppgaver som gjeting og innhøsting som vart arbeid for unggutten. – Døkk et å døkk et tå mata mine, sa Stakston en gang Helge og en annen unggutt, sultne etter en

lang arbeidsdag, tok for seg av matbordet. Men oppgjøret var greit, 50 kroner og en rull med klestøy var lønna. Like føre jul skuille je hematt in tur for fyste gangen. Det var nylagt is på Atnsjøen. Det vart svarte streker etter sparkmeia, å je kløre så vidt igjennom me sparkklø'n. Minn je helt mei nære lain. Sørpå sjøen var det eldre is og trygt å krysse. Dagen etter var det verre på returen. Bortve bu'en var det lainløst, så je fekk trakke tå itt isflak å padle mei innåt lain me å ro med henn... Siden ble det tjeneste for brødrene Koppang nedi Grøtdalen. I slutten av 30-åra var han blant mange som fant arbeid med å bygge "Nyveien" fra Atnbrua og til Folldalsgrensa. Jakt og fiske, gardsarbeid heme på Nygård og andre steder, litt skogsarbeid, fløting og ikke minst arbeid på Atnebroen Sag og Høvleri ga levebrød. – Fyste krigsåra skar vi på to skift der, minnes Helge.

Helge og de andre på "Småskula", 1923.

Krigsinnsats

Helge var ute i 1940. Han ble uttatt til en spesialtropp med mange av Østerdalens beste skiløpere.

De skulle omsider møte tyskerne ved Elvål etter mange dagers venting på Tynset. Soldatene var ikke glade for det åpne landskapet, men fikk bygget gode stillinger. Da romlinga fra tyske lastebiler og motorsykler kunne høres, kom baktroppen av nordmenn med en lastebil. Offiser NN på lastebilen beordret full tilbaketrekking. – Je tenkte nok je skuille ha skøt'n! Vi vart skikkelig hærme å forbanna. Men vi følde ordre og begynte tilbaketrekkinga mot Tronsjøen og Tynset. – Vi tok øss opp i Fonnåsfjelle' og gikk nordover på skæran. Vi hadde maskingevær, men fekk ordre om itte å skjøte på døm mange tyske flya som fløy nordøver Tyllidar'n. Da de nådde Tronsjøen var tyskerne kommet før dem, og de norske troppestyrkene var i full oppløsning. Vi fekk bære beskjed om å gå hematt! Hain Hjalmar (Holtet), far din å je gikk på ski øver åt Alvdal å så øver fjellet åt Atnbrua. Vi var hærme på at vi itte hadde fått vøre i kamp, så da itt tå dessa tyske flya kom øver øss, smelte vi på me kragera våre. Det small som vi hadde skøte på bølgeblekktak, uten at det jærte nøenting... Allerede sommeren 1940 sørget en liten krets i Sollia for å samle våpen og begynte å tenke på motstand mot okkupasjonsmakten. Helge var blant disse. Sensommeren 1941 ble Milorg organisert i Sollia ved at lensmannsbetjent Halvard Brandt syklet oppover fra Koppang, og de fikk kontakt med distriktsledelsen på Elverum. Lite skjedde egentlig før i 1943. Da ble Helge som en av tre karer her i Midt-Østerdal tatt

ut som instruktøremne. Her møtte han karer fra Kompani Linge før første gang (jfr artikkelen om Erik B. Messelt i Heme Våre 2007) Oddvar Dobloug – "Oskar" – hadde ansvaret for opplæring i Sollia. – Fyste kurset holdt vi Skytterhuset ved Gammelskytterbana ova Høye om kvellen da de va mørt. Minn fyste kvellen var vi inni Gryt'dærn, på setra dår. Vi satt der rundt peisen å værme øss etter det som for somme var inn lang skitur. Da kom'n inn hain Oskar, og helste frå Kongen og England. Ordentlig tobakk og kaffe hadde'n å me. Da våpnene kom fram, og de fikk begynne å lære å bruke og adskille disse, steg stemningen til det virkelig store. Da Lingegruppa Grebe Red etablerte seg ved Hølmsjøen, og senere i Ruudshytta i Gråhøgda senvinteren 1944, ble Helge raskt trukket med som nøkkelkontakt. Utallige turer inn med forsyninger og transport av utstyr ble den spreke solliværingens oppgave. Da Grebe Red fikk ordre om å iverksette sprengningsaksjoner mot Rørosbanen og Dovrebanen ved nyttårslete 1944/-45, ble Helge og Bjørn Gundersen plukket ut til å delta. Leder for denne sabotasjegruppa, var "Kyllingen", Hans Storhaug fra Rena, som bl.a. hadde deltatt i tungtvannsaksjonen på Vemork. – Je gikk på ski innåt Hølmsjøen, der vi møitte Kyllingen. Så var det østøver gjennom Løvrøsta og Gluggen åt Gjømtebekkfløye. Ved Renshytta omtrent var det forhåndslagde sprengstoff frå fallskjermslæpp. Vi læsste opp fuille ryggsekker å gjekk mot Hanestad. Oppi lia såg vi at Glåma gikk svart. Inn isgang hadde renske ælva før is. De var itte rå' å ta seg øver, så vi gjorde venderes åt Hølmsjøen såmmå naitta. Je gikk helt

hematt, og da var je kje'. Je sømne på do, og vaktne itte før hain far fainn mei å vekte mei. Minn je førtærde itte å je hadde føre me'. Sensommeren 1944 kom en nordmann i Gestapo-tjeneste (de holdt til på Hamar). Naboen, Per S. Moen, ble utsatt for et "skjerpet forhør". Men før det tok til, hadde Per fått gitt sønnen Syver på 14 beskjed om å "sei åt'n Helge at det har kømme fræm'n". Da Helge fikk denne meldinga, var han ikke sen om å komme seg unna. Gestapos håndlanger traff ikke Helge, men han var på besøkslista. Dette gjorde at Helge holdt en låg profil i lengre tid. – Den 8. mai om mårrån va je i Ruudshytt'n da døm fekk beskjed om at krigen va sluit. Gunleiksrud (sjefen for Grebe Red) ba mei gå åt Sollia å avvente nærmere ordre som HS-mann. Min je fekk løv tel å ta me mei så mye

Helge ved Holmsjøen 1944/45, på oppdrag for Grebe Red. Foto: Oddvar Doblaug.

engelsk proviant som je ville. Sekken vart både fuill å tung.

Ved mobiliseringa i 1945 trådte Helge fram som troppssjef for Milorg i Sollia. Våren og forsommeren gikk med til vakthold. Avbrutt av arrestasjonsoppdrag av NS-folk i nabobygdene og ettersøk av norske gestapister som søkte tilflukt i Rendalen. – Døm mente døm kanskje hadde rest oppover åt Sollia, srru, før døm fainn att bilen døms som døm hadde prøvd å rulle uti Storsjøen.

Fangstmann

Helge har alltid vært en ivrig og dyktig jeger. Han var på langt nær "gamal nok" da de første jaktturene ble tatt inni Åsen og oppi Grytvola. I 1952 kom muligheten til fangstmannsliv på Grønland. Han og Odd Utti (også fra Sollia) dro via Tromsø og med båt over til overvintring i fangsthytta ved Holmsbu. – Vi sette gån å ruser ti i lita ælv der. Du trur de itte hå mye fisk (sjørøye) vi fekk. 15 tynner med fisk vart det. Men det var veldig viktig å salte nok. Det var andre fangstfolk som fekk skjemt fisk. Vi hadde så mye fisk at vi itte greidde å eta opp'n. Je hadde me hematt au, og den vart sæld sø'-på Foreninga (Sollien Handelsforening). Minn den vart visst drug å sæl... Å møte isbjønn i mørket var ikke ufarlig. Som regel var det alt for mørkt til å skyte, om de kom på nattbesøk. Ei isbjørnbinne som måtte bøte med livet, viste seg å ha to unger. De ble fôret med selkjøtt, og ble helt spake. Dessuten vokste de raskt. Når båten kom om våren, lagde Helge kasser til dem slik at de kunne tas med levende. Men på turen langs kysten brøt de seg

ut, og kom labbende på dekk. – Det var litt styr å få døm inni kass'n att, seier Helge rolig. Bjørnungene ble solgt til en zoologisk hage i Sverige. – Det vart inn då'li vinter. Bære 40 kvitræver og itt par bjøinner, innda vi hadde flere hundre feller. Neste sesong dro Helge over att alene, denne gangen til Myggbukta. Han forberedte seg godt med proviant, fisket og skjøt sel. Han ordnet i stand 300 feller som ble oppbevart i en liten kåk ved fangsthytta. Han foret et helt kull med rever som ble veldig tamme etter hvert. Tanken var å holde dem der til pelsen vart fin. – Min trur du itte døm kom seg inn å fekk ruske med aille fell'n mine. Tri hundre stykker! Så der måtte arbeidet starte på nytt. En av revene holdt seg forresten til Helge og var tam som en hund. En gang han var på en to dagers tur til en annen fangstmann, fulgte denne reven med bak

hundespannet. Helge overnattet i en tom kåk begge veier ettersom kollegaen "låg itt stykje unna". Da de nærmet seg fangsthytta på tur attende, kjente reven seg att og sprang i forveien.

Moskus jaktet de på begge sesongene, men bare få dyr. Helge var andre sesongen med på å fange inn moskuskalver som ble sendt med båt til Norge og sluppet ut på Dovre. En gang var det en isbjørn som tok seg inn i hytta hans og rusket grådig. – Dagen etter fekk je sjå'n oppi i fjellsie, hain hadde lagt seg på moskusskinnet mitt. Helge kommer på at en av hundene slet seg under en sledetur. Trolig strøk hunden på seljakt alene. Kanskje kom han av gårde på et isflak som løsnat. Hunden vart borte i 8 dager. Julkvelden hørte Helge det skrapte på døra, og gjensynsgleden var stor. – Da fekk'n ligga inne. Andre sesongen vart bra. Mer enn tre ganger så

Helge har skutt storbukk i Skjllåbotnen. Foto: Kari M. Øvergaard.

mange reveskinn som året før gav god fortjeneste.

Gjennom Fossen

Helge vart damkar etter å ha vært med i fløtinga i Atna i mange år. Per S Moen og Helge var damkarer i mange år. Men en vårdag i 1954 var han alene med arbeidet. – Det var litt utpå dagen att je vart varsle om å sette ne'i flere nåler. Det var visst før mye vaitn der dom drev lengre neri ælva. Je vet itte åffer, minn je vart ålene me settinga. Plutsele drev je åt på øversia tå nål'n. Je huser je helt mei rundt hue for itte å bli sleie forderve. Jeg fór igjennom dammen i ta strie vaitne' å fekk itte puste før je ve in'treff vart sittandes skrevs øver på ta store skjære' neri fossen. Je fekk klore mei fast me fingra ti inn ørliten sprekk. Da je fekk fekk att pusten, bynte je å rope om hjelp. Det var en vanlig forlystelse for skuleunger og andre å stå på brua å sjå på skuespillet som Atnbrufossen var i fløtinga. To gutter frå nord i Nessgrenda hadde sett på at Helge satte dammen. De var kommet helt opp til Pannhuset ved Amperhaugen da de fekk høre rop om hjelp. Da visste de hva som måtte ha hendt. De gikk og akkederte om det var en stokk eller en fot de hadde sett i kvitstrømmen uti fossen da de gikk opp Uttibakken. – Minn du vet de var itte mange kærer heme da. Døm som kom tel træle før døm var itte vant, srru. Å je huse at døm miste mange damnåler som suse forbi mei som spyd i kvitskumme ne'på skjære der. Men til slutt ble dammen stengt og Helge kunne vasse i land ved egen hjelp. Uten negler, med sunnslåtte ribben, dyktig

bløt og kald etter to timer på skjæret. Asbjørn Brænd tok han med oppi Utti, fekk av de bløte kleda og tørket ham opp framved vedovn. – Å så slo'n ti mei inn dram hell to. Om kvelden var Helge på plass på dammen att. Reaksjon og feber fikk han først dagen etter. Under Vesl-Ofsen stod Helge og Brynhild i lag med meg på Atnbrua og såg på vatnet. Jeg spurte ham om dette, og Helge svarte på østerdalsmåten – Å, de' va' i stygg rese, gett!

Jo Øvergaard, Atnbrua, 2477 Sollia
E-post: jo@sollia.net

Fra Breisjøseter med Sølnekletten i bakgrunnen.